

**МЕТОДИКА ДІАГНОСТУВАННЯ СФОРМОВАНОСТІ ЗДАТНОСТІ ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ НА
МУЗИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ В ШКОЛАХ МИСТЕЦТВ**

Олена Іваненко
Київ

В статті розглядаються методи діагностування сформованості здатності дітей 4-5 річного віку до художньо-творчої самореалізації на музичних заняттях в школах мистецтв.

Ключові слова: методика, діагностика, художньо-творча самореалізація.

Сучасна педагогічна наука і взагалі весь комплекс суміжних гуманітарних і суспільних наук розглядають проблему розвитку творчих здібностей і можливостей людини, її здатність до художньо-творчої самореалізації в інтересах її самої і суспільства в цілому як одну з ключових і вирішальних. Тому на її розв'язанні сконцентровані зусилля багатьох учених із різних галузей знань, педагогів і спеціалістів-практиків [5; 7].

В багатьох експериментальних дослідженнях доведено, що прагнення особистості до творчої самореалізації безмежне і найбільш ефективно це прагнення може бути реалізоване шляхом залучення індивіда до художньої діяльності.

На думку багатьох філософів процес художньо-творчої самореалізації особистості дуже споріднений із пошуком сенсу життя та створенням моделі власної долі [3; 6; 8]. В своєму дослідженні В. Андреев наголошував, що творча самореалізація особистості як синтез здібностей до цілеспрямованої художньої діяльності має велике значення для особистості, завдяки їй вона максимально повно реалізує свій творчий потенціал [1].

Художньо-творчої самореалізації – це фактично єдиний вид самореалізації, доступний дітям 4-5 річного віку. У дітей даного віку вона відбувається в процесі різноманітних форм пошукової творчої діяльності, спрямованих на вирішення нових, незвичних для дитини завдань. Чим різноманітніші випробувальні дії дітей, чим гнучкіша та оригінальніша їх мистецька діяльність, тим більше можливостей виникає для формування у них здатності до художньо-творчої самореалізації.

Отже, художньо – творча самореалізація дітей 4-5 річного віку – це цілісний процес розкриття та ефективного використання дошкільниками свого творчого потенціалу і здібностей в різних видах мистецької діяльності, що здійснюється на основі вільного вибору і забезпечує позитивний результат особистісного розвитку.

Дане визначення має своє обґрунтування: в процесі художньо-творчої самореалізації дітей 4-5 років відбувається утворення величезної кількості зв'язків внутрішніх і зовнішніх, які спільно набувають вид переплетень, накладень, комбінацій видимих і невидимих, що утворюють характеристику художньо – творчої самореалізації як багатогранної властивості особистості, яка є своєрідним внутрішнім потенціалом, що надає унікальності як самій дитині, так і її мистецьким проявам.

Таким чином, змістовна сторона художньо-творчої самореалізації дитини в різних видах мистецької діяльності розкривається в трьох взаємозалежних напрямках: мотиваційно-пізнавальному, емоційно-ціннісному і діяльнісно-творчому.

Виходячи із розглянутої структури рівня сформованості здатності дітей до художньо-творчої самореалізації, означені напрямки можна вважати структурними компонентами даного феномену. Покомпонентна структура здатності до художньо-творчої самореалізації дітей 4-5 річного віку виступає підґрунтям для визначення критеріїв її сформованості.

Мотиваційно-пізнавальний критерій висвітлює рівень художньої ерудованості дітей та їх зацікавленість до художньо-творчої діяльності. Показниками даного критерію виступають: наявність пізнавальних інтересів, обсяг художньо-естетичних та художньо-теоретичних знань, ступінь прагнення до участі в різних видах художньо-творчої діяльності.

Емоційно-ціннісний критерій характеризує рівень емоційного ставлення та особливості сприймання дітьми дошкільного віку творів мистецтва в різних видах художньо-творчої діяльності. Показниками даного критерію вважаються: адекватність,

глибина, яскравість емоційної реакції на художні твори, наявність та характер асоціацій, міра розвитку музичних здібностей та здібностей в інших видах мистецтв.

Діяльнісно-творчий критерій висвітлює рівень засвоєння та застосування дітьми набутих умінь та навичок в різних видах художньо-творчої діяльності. Показниками цього критерію є: міра сформованості умінь в різних видах художньо-творчої діяльності, ступінь творчих проявів в різних видах художньо-творчої діяльності, здатність до створення власних творів в різних видах художньо-творчої діяльності.

Беручи до уваги специфіку віку, в діагностиці сформованості здатності дітей 4-5 річного віку до художньо-творчої самореалізації, діти кожного вікового періоду повинні перевірятись окремо, у зв'язку з чим необхідно використовувати різні методики, адаптовані саме для дітей певного віку.

Діагностування потрібно проводити в два етапи, які, в свою чергу, складаються з двох циклів.

I етап дослідження спрямований на виявлення рівня сформованості здатності до художньо-творчої самореалізації за мотиваційно-пізнавальним та частково діяльнісно-творчим критеріями. В даному процесі необхідно використовувати масове опитування за допомогою анкет-інтерв'ю для дітей та анкет для батьків.

Для анкетування дошкільників, які ще не вміють писати, бажано використовувати анкети-інтерв'ю, які заповнює сам дослідник. Тому, запитання для такого опитування повинні складатися з урахуванням вікових особливостей дітей. Застосування анкет-інтерв'ю для дітей 4-5 річного віку дає можливість виявити коло пізнавальних інтересів щодо різних видів мистецтва, а також обсяг їх загальноестетичних знань.

Анкета-інтерв'ю для дітей 4-х річного віку повинна включати в переважній більшості запитання стосовно прояву їх пізнавального інтересу та рівня зацікавленості до різних видів художньо-творчої діяльності. Також необхідно, по можливості, встановити наявність та обсяг художньо-естетичних та художньо-теоретичних знань, а також основні джерела мистецької інформації, яку отримують діти даного віку. Для дітей 5-ти річного віку питання, в переважній більшості, за типом повинні набути якості «відкритих». Такі запитання дають можливість більш повно виявити не тільки різноманітність творчих інтересів, уподобань та обсяг набутих загальноестетичних знань, а, насамперед, індивідуальні прояви та рівень художнього розвитку учня даного віку.

Анкетування батьків застосовується для того, щоб перевірити та доповнити отримані дані дитячих анкет-інтерв'ю. Анкета для батьків повинна включати запитання, що розкривають характер сімейного художнього спілкування, їх загальне відношення до світу мистецтва та джерела отримання художньої інформації, яким надається перевага. За допомогою анкетування можна ознайомитись з особливостями проявів їхніх дітей в різних видах художньо-творчої діяльності.

З метою встановлення рівня сформованості здатності до художньо-творчої самореалізації дітей 4-5 річного віку за емоційно-ціннісним та діяльнісно-творчим компонентами варто провести II етап дослідження – лабораторний експеримент, який побудовано на серіях діагностичних завдань. Результати виконання кожного завдання оцінюються за 3-х бальною системою. Діти, що показують високий рівень, отримують 3 бали, середній рівень – 2 бали і низький – 1 бал.

Метою першої серії діагностичних завдань, які проводяться з дітьми 4-5 річного віку, є виявлення рівня адекватності, глибини та яскравості емоційної реакції на художні твори. Міра емоційної реакції встановлюється шляхом спостереження за мімічними та пантомімічними рухами дітей, які під час прослуховування фіксуються методом веденням протоколу.

Для дітей цього віку можна використовувати методику Н. Ветлугіної, яка полягає в прослуховуванні програмових музичних творів яскравих за характером та доступних за змістом (наприклад, для дітей 4-х річного віку варто запропонувати твір П. Чайковського «Баба Яга», а дітям 5-ти річного віку – твір Й. С. Баха «Жарт»).

Метою другої серії діагностичних завдань є виявлення наявності та характеру асоціацій дошкільників. Визначення рівня означеної якості полягає у встановленні аналогій через співставлення образів музичного та образотворчого мистецтв в процесі сприйняття художніх творів.

Для дітей 4-х річного віку ефективною видається адаптована методика В. Синельникова та В. Кудрявцева – гра «Сонечко та хмарка». Необхідно визначити

характер музичного твору, по черзі закриваючи картками з малюнками пусті квадрати на прямокутній картці: 1) сонечко, що сіяє, – радісний (П. Чайковський «Італійська пісня»); 2) сонечко, ледь заховане за хмарку, – спокійний (Е. Гріг «Ранок»); 3) хмарка с дощем, – сумний (П. Чайковський «Хвороба ляльки»).

А для дітей 5-ти річного віку можна використати адаптований тест Люшера. Під час прослуховування фрагментів музичних творів П. Чайковського («Камаринська», «Хвороба ляльки», «Ранкова молитва») необхідно обрати з 8-ми кольорових карток-стимулів картку того кольору, за допомогою якого можна зобразити певну мелодію.

Метою третьої серії діагностичних завдань, що проводяться з дітьми 4-5 річного віку є виявлення наявності музичних здібностей та здібностей у різних видах мистецтв. Для визначення наявності художніх здібностей пропонується комплекс завдань, які спрямовані на виявлення індивідуальних специфічних властивостей особистості.

Для виявлення у дітей 4-х річного віку наявності та рівня здібностей пропонується використати методику К. Тарасової та В. Анісімова.

Для діагностування основних видів музичних здібностей варто використовувати такі ігрові завдання:

– тест-гра «Долоні» – для діагностики метро-ритмічного слуху – потрібно заспівати пісню М. Красева «Ялинка», а потім проплескати її в долоні;

– гра «Куди іде мелодія?» – для діагностики звуковисотного слуху – пропонується уважно прослухати музичний твір Г. Ернесакса «Паровоз» та визначити, куди рухається мелодія: вгору чи вниз;

– ігрове завдання «Впізнай, хто співає?» – для діагностики тембрового слуху – дітям потрібно, ідучи по колу, заспівати 1-й куплет будь-якої знайомої пісні, на 2-й куплет діти зупиняються, і хтось співає цей куплет «жмурці», який стоїть в середині кола і який повинен відгадати, хто співав 2-й куплет;

– гра «Музична загадка» – для діагностики ладо-гармонійного слуху – пропонується визначити, скільки звуків одночасно звучало – один або два (музичні інтервали), але спочатку виконуються пробні варіанти, щоб дитина зрозуміла завдання.

А для діагностики здібностей в музично-ритмічній діяльності потрібно використати пісню «Диво-диво-дивина!» – муз. А. Філіпенка, сл. М. Берендгофа, перекл. з рос. Г. Бойка. Пропонується прослухати пісню, а потім дітей просять показати рухи відповідно до її слів та самостійно вигадати різні рухові дії, але якщо дитині важко виконати це завдання, тоді дорослий повинен показати рухи, які вона повторює за ним.

Для перевірки наявності здібностей в образотворчій діяльності можна застосувати тест-гру «Закорючка». Пропонується послідовно переглянути десять рисунків-закорючок, після чого потрібно домалювати закорючку так, щоб вийшов конкретний образ, який можна впізнати, але кожний наступний образ не повинен повторюватись.

На наступному етапі необхідно дослідити міру та наявність музичних здібностей у дітей 5 річного віку і тому варто застосувати також методику К. Тарасової та В. Анісімова.

Для діагностування основних видів музичних здібностей варто використовувати такі ігрові завдання:

– тест-гра «Долоні» – для діагностики метро-ритмічного слуху – необхідно спочатку послухати фрагмент музичного твору С. Майкапара «В садочку» (8 тактів), а потім відтворити його ритмічний малюнок;

– ігрове завдання «Кіт та кошеня» – для діагностики звуковисотного слуху – дітям пропонується історія про кота та кошеня, які шукають один одного, і тому їм треба допомогти (кіт нявчить – до¹; кошеня м'яукає – соль¹);

– ігрове завдання «Хованки» – для діагностики тембрового слуху – пропонується послухати в аудіозапису знайомі музичні інструментальні твори та визначити, на яких інструментах вони виконуються, а після цього знайти їх на картках;

– ігрове завдання «Музична загадка» – для діагностики ладо-гармонійного слуху – пропонується визначити скільки звуків одночасно звучало – два або три (музичні інтервали та акорди), але спочатку виконуються пробні варіанти, щоб дитина зрозуміла завдання.

Для діагностики здібностей в музично-ритмічній діяльності можна використати музичний твір П. Чайковського «Гра в конячки». Після озвучення назви твору та його прослуховування, дітям пропонується за допомогою рухів відтворити характер, настрої та образ, що були в ньому втілені.

Для того, щоб діагностувати здібності в образотворчій діяльності варто застосовували тест Торренса за модифікацією О. Дьяченко. Пропонується 20 карток з намальованими на них фігурами: контурами зображень частин предметів (наприклад, стовбура із однією гілкою, кружки-голови з двома вухами і т. д.) та простими геометричними фігурами (коло, трикутник, квадрат тощо), які потрібно заповнити та домалювати.

Метою четвертої серії діагностичних завдань, що проводяться з дітьми 4-5 річного віку, є виявлення міри сформованості умінь в різних видах художньо-творчої діяльності, яке полягає у активному застосуванні набутих художніх знань в різних видах мистецтв.

Для дітей 4-х річного віку можна застосувати методику А. Гогоберидзе та В. Деркунської.

Для музичної діяльності, варто використати гру «Музичний магазин». Зміст гри: дитина-покупець просить послухати ту або іншу пісню, а дитина-продавець повинна поставити цю пісню та заспівати її сама. Від того як вона заспіває пісню, буде залежати, куплять в неї диск або ні.

Для перевірки міри сформованості умінь в образотворчій діяльності необхідно застосувати гру «Золоті рибки». Пропонується спочатку отримати новий колір – помаранчевий, завдяки змішуванню жовтого та червоного, а потім необхідно зафарбувати рибок паралельними лініями, що зливаються одна в одну.

В музично-ритмічній діяльності можна використати сюжетний етюд «Подружки» на муз. Т. Ломової. Пропонується самостійно підібрати музично-ритмічні рухи, що допоможуть передати образ музичного сюжету: 1 ч. – прогулянка, збирання квітів; 2 ч. – веселий танок; 3 ч. – хода.

Для діагностування міри сформованості умінь в різних видах художньо-творчої діяльності у дітей 5-ти річного віку варто застосувати методику А. Гогоберидзе та В. Деркунської.

Для виявлення означеного показника в музичній діяльності можна використати гру «Музична скринька». Пропонується 5-6 сюжетних карток із знайомим піснями, що по черзі виймаються, передаються ведучому із озвученням назви пісні і яка потім виконується індивідуально без музичного супроводу.

Для діагностування умінь в образотворчій діяльності можна запропонувати методику М. Друкаревич – «Малюнок неіснуючої тварини». Потрібно намалювати тварину, якої не існує ані в природі, ані в мультфільмах, вигадати їй ім'я та розповісти про неї.

В музично-ритмічній діяльності необхідно застосувати несюжетний етюд «Тема з варіаціями» на муз. Т. Ломової. Дається завдання на визначення характеру, форми музичного твору та рухів (плавний крок, підскоки, біг, хода), які потім виконуються самостійно.

Метою п'ятої серії діагностичних завдань, що проводяться з дітьми 4-5 річного віку, є виявлення ступеню творчих проявів в різних видах художньо-творчої діяльності. Спочатку дослідження проводиться з дітьми 4-х річного віку.

Для діагностування означеної якості в музичній діяльності варто застосувати методику Л. Ходонович – гру «Питання-відповідь». Педагог співає, звертаючись до дитини: «Як тебе звать?». Дитина повинна у відповідь проспівати своє ім'я. Потім дитина проспівує своє запитання до педагога (або до інших дітей). Наприклад: «Як у вас справи? Хто у нас сердитий? Де наша Марійка?» і т. д. Пропонується співочий діалог (педагог-дитина або дитина-дитина) – спів будь-якого запитання, а потім відповіді і навпаки.

В образотворчій діяльності можна використати методику Н. Лепської «П'ять малюнків». Пропонується вигадати та намалювати будь-які п'ять малюнків на окремих однакових аркушах паперу.

Для визначення творчих проявів в музично-ритмічній діяльності доречно запропонувати гру-імпровізацію «Рухаємось як...». Під звучання знайомої музики даються інструкції: група с червоними стрічками рухається руками вгору (до пояса), а група з синіми стрічками вниз. Потім рухи змінюються (варіанти зміни рухів: частинами тіла, повільні, динамічні або на когось схожі).

Для перевірки ступеню творчих проявів в різних видах художньо-творчої діяльності з дітьми 5-ти річного віку, можна використати гру «Луна». Пропонується повторити голосом три мелодії з восьми звуків в межах 1 октави, які спочатку виконуються на

фортепіано.

Для діагностування ступеню творчих проявів в образотворчій діяльності можна застосувати гру «Чарівники». Пропонується домалювати дві однакові фігури «чарівників», так, щоб одна фігура перетворилась на «доброго» чарівника, а інша на «злого».

Для того, щоб перевірити означену якість в музично-ритмічній діяльності варто використати гру-імпрровізацію «Застигла фігура». Під контрастну за характером музику потрібно рухатись відповідно до її звучання разом з шарфом, який повинен також танцювати.

Метою шостої серії діагностичних завдань, які проводяться з дітьми 4-5 річного віку, є виявлення здатності до створення власних творів в різних видах художньо-творчої діяльності шляхом перевірки можливості застосування мистецьких навичок дітей у вільній творчості.

Для визначення означеної якості з дітьми 4-х річного віку в музичній діяльності рекомендується застосувати методику Л. Ходонович – гру «Видумляйка». Пропонується обрати картку із зображеннями героя казки, де на звороті написана загадка і заграги про нього пісню.

Для визначення здатності щодо створення власних творів в образотворчій діяльності варто застосувати адаптований тест Торренса «Незакінчений малюнок». Пропонуються п'ять малюнків з однаковими незакінченими образами, які потрібно домалювати так, щоб кожний новий варіант не повторював попередній.

Для того щоб виявити міру здатності до створення власних творів в музично-ритмічній діяльності можна використати методику В. Анісімова – рухову імпрровізацію «Веселий бубон». Промовляючи скоромовку, діти передають бубон по колу, а на останніх словах той, хто його отримує, виходить в коло і виконує довільний танок.

На заключному етапі дослідження для перевірки здатності до створення власних творів в різних видах художньо-творчої діяльності у дітей 5-ти річного віку рекомендується використати гру «Зроби, як...».

Пропонується вигадати та заспівати пісню від уявного персонажу (кішка співає коліскову своїм кошеняткам; лисичка співає пісню, чекаючи гостей; пісня хмарки, що летить по небу і т. д.).

В образотворчій діяльності варто застосувати методику «Натюрморт» на тему «Апельсини на снігу». Пропонується намалювати натюрморт на дану тему, спираючись тільки на власну уяву та фантазію.

Перевіряючи здатність до створення власних творів в музично-ритмічній діяльності, можна використати рухову імпрровізацію «Веселі капелюхи». Пропонується під музику по колу передати капелюх, той, у кого він опиниться, виходить в коло і виконує будь-які рухи відповідно до характеру музики, а інші їх повторюють.

За викладеною вище розробленою методикою, автором статті було проведено діагностувальний експеримент щодо виявлення рівня сформованості здатності дітей 4-5 річного віку до художньо-творчої самореалізації. Експеримент здійснено на базі Київської дитячої Академії мистецтв та школи мистецтв № 2 м. Києва. Аналіз результатів дозволив стверджувати, що більше половини дітей даного віку показали низький рівень сформованості означеної якості. Цим дітям взагалі не цікаво долучатися до світу мистецтва. Вони зовсім не проявляють емоційної реакції на музичні твори, їм дуже важко, майже неможливо підібрати асоціативний художній ряд, що відповідає певному характеру твору. Ці діти навіть не можуть показати певні природні здібності в різних видах мистецтв. В художньо-творчій діяльності про творчі прояви, застосування набутих умінь та створення власних творів мова взагалі не йдеться.

Приблизно чверть дошкільників показали середній рівень. Діти, що належать до цього рівня мають спокійну емоційну реакцію на твори мистецтва, вони не проявляють достатньої активності в творчому процесі, хоча і мають певні знання та навички. У дітей, що належать до цього рівня яскраво не виражені природні творчі здібності до різних видів художньо-творчої діяльності, вони не проявляють за власною ініціативою раніше набути художні уміння та досить сором'язливі у творчих проявах в різних видах мистецтв. Ці діти не можуть в достатній мірі проявити індивідуальну уяву та фантазію у створенні власних мистецьких творів.

І переважна меншість респондентів продемонстрували високий рівень. Це діти, які

мають яскраву емоційну реакцію на музичні твори. У них не викликає складності підібрати асоціативний художній ряд, що відповідає різному характеру музики. Для дітей, що належать до цього рівня характерні яскраві творчі здібності та високий ступінь творчих проявів в усіх видах мистецтв, вони застосовують творчі уміння відповідно різновиду мистецтва та мають великий творчий потенціал щодо створення власних творів в різних видах художньо-творчої діяльності.

Аналіз результатів констатувального етапу дослідно-експериментальної роботи щодо визначення рівня сформованості здатності до художньо-творчої самореалізації за пропонованою методикою дає підстави для оновлення змісту та форм організації роботи з учнями дошкільного віку в школах мистецтв, спрямованого на підвищення рівня сформованості означеної якості особистості.

Література:

1. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. / В. И. Андреева – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1988. – 236 с.
2. Анисимов В. П. Диагностика музыкальных способностей детей: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. / В. П. Анисимов – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2004. – 128 с.
3. Бердяев Н. А. Философия творчества, культуры и искусства в 2-х т. / Н. А. Бердяев – М. : Искусство, 1994 – Т. 1. – 544 с.
4. Гогоберидзе А. Г., Деркунская В. А. Детство с музыкой. Современные педагогические технологии музыкального воспитания и развития детей раннего и дошкольного возраста. / Г. А. Гогоберидзе, В. А. Деркунская – Издательство : «Детство-Пресс», 2010. – 656 с.
5. Комісаренко Н. О. Творча самореалізація учнів у позакласній діяльності сільської школи: дисс. ...канд. пед. наук: спец. 13.00.07 / Комісаренко Наталія Олександрівна – К., 2003. – 190 с.
6. Соловьев В. С. Оправдание добра. Нравственная философия : собр. соч. / В. С. Соловьев – СПб., 1913. – Т. 8 – 520 с.
7. Тарасова К. В. Онтогенез музыкальных способностей / К. В. Тарасова. – М. : Педагогика, 1988. – 173 с.
8. Толстой Л. Н. Полное собрание сочинений в 90 т. Юбилейное издание. – М.-Л., 1928 – 1958. – 666 с.

В статье рассматриваются методы диагностирования сформированности способности детей 4-5 летнего возраста к художественно-творческой самореализации на музыкальных занятиях в школах искусств.

Ключевые слова: методика, диагностика, художественно-творческая самореализация.

The article is considered methods of diagnosing children ability to form 4-5 years age to artistic and art-creative selfrealization of musical art classes in schools.

Key words: methodology, diagnostics, art-creative selfrealization.